

דתישכונע

בס"ד

פרשת בְּחֻקְתֵי, תשע"ו, מספר 1171

"מניעה מצבית" במשטרת ישראל – כופין אותו עד שיאמר רוצה אני? רוני אלשיך

בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש, הרי זה כשר... שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונרחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו.³

בפשטות, זהו סוד הקיום הבלתי סותר של שני מושגים הפוכים החיים בכפיפה אחת: "נעשה ונשמע" (שמ' כד:ז) לצד: "ויתיצבו בתחתית ה'הר' – א"ר אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם" (שבת פח ע"א).

הכפייה איננה סותרת את הרצון של ישראל, הבא לידי ביטוי באמירה "נעשה ונשמע". לכאורה, זוהי גם כוונת ר' אלכסנדר בתפילתו כמובא בתלמוד (ברכות יז ע"א):

ור' אלכסנדר בתר דמצלי אמר הכי: ריבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב? שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם.

המבנה של התוכחה כולה הוא מבנה של התניות: ואם לא תשמעו לי... אף אני אעשה זאת לכם... ואם עד אלה לא תשמעו לי... וינספתי ליסרה אתכם... ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי וינספתי... ואם באלה לא תוסרו לי... ויהלכתי אף אני עמכם בקרי... ואם זאת לא תשמעו לי... ויהלכתי עמכם בחמת-קרי... או אז יפגע לבכם הערל ואז ירצו את עונם (ויק' כו:יד-מא).

מכאן לכאורה ניתן להסיק שעם ישראל עשוי לבחור לעצור את ההתדרדרות. לאמור: ישנה סיטואציה שהתגובה של הקב"ה גורמת לעם ישראל לחזור ולרצות לשמוע בקולו!¹ והשאלה המתבקשת היא: הלזה ייקרא רצון? האם לאחר מכות כה קשות, אפשר לכנות את כניעתם "רצון"? גם בראשית הספר (א:א-ג) קיים דיון דומה:

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם פי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבהמה וימין הצאן תקריבו את קרבנכם. אם עלה קרבנו מן הבהמה זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצונו לפני ה'.

רש"י בפירושו על אתר הולך בעקבות חז"ל: "יקריב אותו – מלמד שכופין אותו. יכול בעל כרחו? ת"ל לרצונו! הא כיצד? כופין אותו עד שיאמר רוצה אני".

הרמב"ם מיישב את הסתירה הפנימית בתוך הביטוי התלמודי "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני":²

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל

* רנ"צ רוני אלשיך, מפכ"ל משטרת ישראל.

¹ הפועל "תאבו" מתפרש כמובן של רצון, כך למשל: "ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבצתי זאת" (בר' כד:ח); "ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם" (שמ' י:כז); "ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו" (דב' ב:ל).

² ההדגשות במובאה זו ובמובאות הבאות הן שלי – ר"א.

³ הלכות גירושין פ"ב ה"כ.

⁴ יעויין שם בקושיית התוספות, ובעקבותיה מהר"ל, מהרש"א ועוד.

גובר עליו והוא לא פעם חוטא בהפרעות למנוחת הזולת, בחסימות חניה, בהשגת גבול ועוד. מנגד, העבריינין מייחס עצמו לחברה העבריינית. אין לו רצון פנימי לשמור על החוק של ה"נורמטיביים".

בכגון זה, ראוי למשטרה להציב לעצמה יעדים שונים מול שתי אוכלוסיות אלה (המובחנות גם בסוגי העבירות שהן עוברות): מול העבריינים - ברירת המחדל היא אכיפה וענישה, המיועדת למנוע פשיעה, ואינה מתימרת להביא לשינוי הרצון. מול אלה הנורמטיביים, האתגר הוא להעלות את נורמת הציות לחוק, שלהם ושל החברה כולה, שהרי זהו רצונם האמתי!

הגישה כלפיהם אמורה להיות הדרגתית, כדי להביא אותם ל"תאבו". ראשית, הסברה (מספיק כדי לגרום לרובא דאינשי להתבייש בחטא...), לאחר מכן "אכיפה רכה", ואם בזאת לא תשמעו לי... אכיפה קשה יותר.

הניסיון מלמד שהאדם נוטה לעבור במהירות חברות על פי הנורמות החדשות בסביבתו (מי חשב אי פעם שאזרחים ישראלים יקפידו שלא לקטוף פרחי בר?...), כך שניתן לעצב את הנורמות שלו. רוב האזרחים, ככל שהם מייחסים את עצמם לחברה הנורמטיבית (בבחינת "מאחר שהוא רוצה להיות מישראל"), הרי שהם רוצים להתנהג על פיהן ומתגברים, גם אם בהדרגה, על היצר לחטוא. מנגד, ה"מומר", העבריינין ש"החליף" את הנורמטיביים בעבריינים, לא צפוי לומר "רוצה אני", גם אם ייחשף לכפייה. כאשר מופעלת "מניעה מצבית" (למשל, התקנת לוקרים בחוף הים, שמצמצמים את ההזדמנות שלו לגנוב מכשירים ניידים מהרוחצים), הוא בבחינת "אנוס" לשמור על החוק (ה"מניעה מצבית" נועדה כדי להגן מפניו, אך לא כדי לחברת אותו).

יהא חלקנו הן עם האזרחים הנורמטיביים הרוצים בטובת החברה הן עם אלה שמתקיים בהם "לרצונו" לפני ה'.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיק

מהו מצבו של הלב שאינו שלם? "או אָז יִפְנֶע לְבָבְךָ הָעֵרֶל" (וי' כו:מא) ותרגומו: "אוּ בְכִין יִתְבַּר, לְבָהוֹן טַפְשָׁא" (אונקלוס שם), הלב נמצא בטיפשותו. הפער איננו הרצון, אלא מה שמעכב את הבנת הלב.

כך גם לשונו של המהר"ל (ב"גור אריה") על הפסוק "לְרַצְנוּ לְפָנַי ה'" (ויק' א:ג): "אם מכין אותו עד שנסתלק יצרו הרע עד שחזר אל הדעת הראוי לו, אין זו כפייה, שעל ידי ההכאה מסלקים ממנו שטות, עד שיחזור לדעתו".

האם בכל מצב ניתן לכפות גט? לכאורה אפשר לדייק בדברי הרמב"ם: "מאחר שהוא רוצה להיות מישראל", קרי: הדברים אמורים רק כלפי מי שמייחס את עצמו לישראל. ואכן לדעת המהרי"ט צהלון (ויש חולקים!) אם מדובר במוחלף (מומר), הרי שאי אפשר להתבסס על רצונו לעשות מצוות. שכן, לאחר הכפייה "נפשו לא ינוח ויקצוף על המביאים אותו לעשות דבר זה... וא"כ אנוס גמור הוא"⁵.

קשה להימנע מלהשוות עיקרון זה לרעיון "הרצון הכללי" בהגותו של ז'אן ז'ק רוסו: "שכל מי שימאן להישמע לרצון הכללי, יכריחוהו לכך הגוף כולו. דבר זה אין פירושו אלא זה שיכריחוהו להיות חפשי".⁶ למותר לציין כי רוסו כמובן אינו רואה את הבסיס לכך כנובע מאמונה, שהרי לדידו חובות האזרח נמצאות מעל כל דת: "הואיל ואין עוד כעת, ואי-אפשר שתהא עוד, דת לאומית אחת ויחידה, יש לסבול את כל הדתות הסובלות את שאר הדתות, כל זמן שאין עיקריהן נוגדים לחובות האזרח"⁷.

למרות האמור, הצד השווה הוא העיקרון לפיו ישנו "רצון" שלא בהכרח בא לידי ביטוי במעשה, אך אפשר לכפות על האדם לעשות את "רצונו האמיתי".

אם נחזור לנקודת המוצא של פרשתנו, נמצא אם כן, שהייסורים של ה"תוכחה" כוחם יפה להחזיר את האדם למצב של 'תאבו לשמוע לי' (כהנגדה ל-"לא תאבו לְשַׁמֵּעַ לִי").

לכאורה הדברים יפים גם לתפיסת משטרת ישראל את תפקידה, ביחס לחוקי בשר ודם. המשטרה מבחינה בין האזרח הנורמטיבי לבין העבריינין. יחסם לחוק הוא בהתאמה ליחס שבין מי "שהוא רוצה להיות מישראל" ובין זה המומר. האזרח הנורמטיבי עובר "חברות" (סוציאליזציה) לחברה. הוא מעוניין לשמור חוק, אלא שיצרו

⁵ שו"ת המהרי"ט צהלון, פג.

⁶ ז'אן ז'ק רוסו, על האמנה החברתית או עקרונות המשפט המדיני (תרגום יוסף אור), ירושלים

תשנ"א, עמ' 9.

⁷ שם, עמ' 212.